

تأثیر حمایت از حقوق مالکیت صنعتی در تحقق اقتصاد مقاومتی

میثم اسماعیلی یدکی* - دکتر زهرا شاکری**

چکیده:

باتوجه به اهمیت حمایت از حقوق مالکیت صنعتی در شکوفایی، پیشرفت و توسعه کشور و تأکیدات مکرر مقام معظم رهبری بر تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و نظر به جنگ اقتصادی دشمن و تشدید فشارها و تحریم‌های دشمنان علیه ایران طی سال‌های متمادی، بررسی راهکارهای تحقق این سیاست‌ها در حوزه‌های مختلف از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این مقاله تلاش می‌کند با روش تحلیلی - توصیفی و به صورت کتابخانه‌ای و مطالعه قوانین مربوط، به بررسی نقش حمایت از حقوق مالکیت صنعتی در تحقق اقتصاد مقاومتی پرداخته و در نهایت به این نتیجه رسیده است که در هر یک از مصادیق حقوق مالکیت صنعتی باتوجه به اوضاع داخلی کشور به نوعی می‌توان به تحقق اقتصاد مقاومتی کمک کرد. نقایصی هم در این خصوص وجود دارد که عدم پیش‌بینی حمایت از نمونه اشیاء مفید مثال بارز آن است. ضمن اینکه حمایت از نمونه اشیاء مفید و عضویت ایران در موافقت‌نامه تریپس در صورت فراهم شدن سایر شرایط عضویت در سازمان جهانی تجارت و رفع عملی تحریم‌ها به عنوان یک راهکار پیشنهاد شده است.

کلیدواژه‌ها:

اقتصاد مقاومتی، دانش‌بنیان، رقابت، مالکیت صنعتی، اختراع، نمونه اشیاء مفید، نشانه جغرافیایی، علائم تجاری، طرح صنعتی.

مقدمه

حقوق مالکیت صنعتی یکی از شاخه‌های حقوق مالکیت فکری است که در قلمرو فعالیت‌های اقتصادی و بازرگانی کاربرد دارد و در واقع این نوع مالکیت در چهارراه اقتصاد، تکنولوژی، بازرگانی و حقوق قرار گرفته است.^۱ نقش حمایت از حقوق مالکیت صنعتی در شکوفایی و پیشرفت کشور را نباید نادیده گرفت.

باتوجه به جنگ اقتصادی و تشدید فشارها و تحریم‌های دشمنان علیه ایران، آنچه بیش از پیش در سخنان مقام معظم رهبری بر آن تأکید شده، بحث الگوی اقتصاد مقاومتی است که ایشان از آن به‌عنوان یکی از راه‌های عبور از مقطع حساس و سرنوشت‌ساز کنونی یاد کرده‌اند. آنچه که از اهمیت برخوردار می‌باشد، این است که حمایت از مالکیت صنعتی با سیاست اقتصاد مقاومتی در تعارض است یا مکمل یکدیگر می‌باشند؟ این حمایت باید به چه نحو باشد تا در مسیر توسعه باشد؟ به‌طور کلی بررسی رابطه و تأثیر حمایت از مالکیت صنعتی و اقتصاد مقاومتی بر یکدیگر از اهمیت زیادی برخوردار است تا با یافتن نوعی حمایت از این مالکیت، افراد بیشتری را تشویق به وارد شدن به این عرصه نماییم و بدین‌وسیله یکی از طرق بی‌نیازی اقتصاد کشور از بیگانه را تبیین نماییم.

درخصوص موضوع موردبررسی، مقاله «استراتژی اثر تقویتی نظام حقوق مالکیت فکری بر اقتصاد مقاومتی»^۲ و «نقش مالکیت فکری در تحقق اقتصاد مقاومتی و ارائه راهکارهای عملیاتی»^۳ قابل‌اشاره است که در آنها به‌طور کلی به تعاریف کلی مالکیت فکری و اقتصاد مقاومتی، پرداخته شده و هیچ‌کدام به‌صورت خاص به تأثیر حمایت از مالکیت صنعتی به‌عنوان یکی از راه‌های تحقق اقتصاد مقاومتی و بررسی حقوقی آن نپرداخته است. از این‌رو ضروری است در مقاله مستقلی به بررسی این موضوع پرداخته و نقشی هرچند کوچک در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی مورد تأکید مقام معظم رهبری در حد وسع خود داشته باشیم.

به‌طور کلی، فرضیه مقاله حاضر مبتنی بر آن است که یکی از لوازم تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، حمایت از مالکیت فکری به‌طور کلی و به‌طور خاص مالکیت صنعتی است؛ بنابراین، مسئله اصلی این مقاله آن است که آیا حمایت از مالکیت صنعتی می‌تواند

۱. امامی، حقوق مالکیت صنعتی، ۳۳.

۲. نک: توحیدی و فروتن، «استراتژی اثر تقویتی نظام حقوق مالکیت فکری بر اقتصاد مقاومتی».

۳. نک: عباس‌زاده، عطایی‌نژاد و اسماعیل‌زاده، «نقش مالکیت فکری در تحقق اقتصاد مقاومتی و ارائه راهکارهای عملیاتی».

سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را عملی کند یا خیر؟ مقاله حاضر با روش تحلیلی - توصیفی و به صورت کتابخانه‌ای این موضوع را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. ابتدا به تعریف مالکیت صنعتی و اقتصاد مقاومتی می‌پردازیم و سپس به بررسی تأثیر حمایت از بعضی از مصادیق حقوق مالکیت صنعتی که در تحقق اقتصاد مقاومتی اهمیت بیشتری دارد، خواهیم پرداخت. ضمن اینکه بررسی این مصادیق به معنای عدم تأثیر سایر موارد در تحقق اقتصاد مقاومتی نخواهد بود.

۱- تعاریف

۱-۱- مالکیت صنعتی

در نظام حقوقی ایران تعریف قانونی از مالکیت صنعتی ارائه نشده است.^۴ به نظر می‌رسد تنوع موضوعات مالکیت صنعتی دلیل این امر باشد. در کنوانسیون‌های بین‌المللی از جمله کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی مورخ ۲۰ مارس ۱۸۸۳ و اصلاحات انجام شده در این کنوانسیون نیز، مالکیت صنعتی تعریف نشده است. یکی از حقوق دانان مالکیت صنعتی را سلطه قانونی بر مجموع حقوق اختصاص یافته به کلیه پدیده‌های با ماهیت صنعتی یا خدماتی و علائم مشخصه وابسته به امور صنعتی یا تجاری انحصاری که مورد حمایت قانونگذار قرار دارد، تعریف کرده است.^۵ این رشته از حقوق مالکیت فکری شامل موضوعات متنوعی چون حق اختراع، نمونه اشیاء مفید، علامت تجاری، نشانه جغرافیایی، طرح صنعتی، طرح ساخت مدار یکپارچه، حمایت در برابر رقابت غیرمنصفانه و حمایت از اسرار تجاری می‌باشد که بعضی از آنها به موارد متعددی تقسیم‌بندی می‌شوند.

۱-۲- اقتصاد مقاومتی

بر اساس بیانات مکرر مقام معظم رهبری ما بیش از دویست سال از کاروان علم و پیشرفت عقب مانده‌ایم. (مقام معظم رهبری ۱۳۷۱/۰۲/۰۹، ۱۳۸۳/۰۴/۱۷، ۱۳۸۶/۰۱/۰۱ و ۱۳۸۷/۰۲/۱۷)^۶ اگرچه این عقب‌ماندگی می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد اما مهم‌ترین

۴. نک: امامی، پیشین، ۳۶.

۵. همان، ۳۸.

۶. پیرمرادی، «راهبرد نظام تربیتی اسلام برای همگانی‌سازی تولید علم چیست؟»، ۲۵.

عامل عقب‌ماندگی نه‌تنها ایران بلکه جهان اسلام و در نتیجه وابستگی آن به کشورهای پیشرفته دشمنان اسلام، ضعف در تولید علم است.^۷ در سالیان اخیر، مقام معظم رهبری به‌طور مکرر ضرورت و اهمیت ایجاد اقتصاد مقاومتی را خاطر نشان و بر آن تأکید فرمودند؛ چنان‌که در بررسی بیانات معظم‌له در سال‌های اخیر این توجه و تأکید ایشان بر همگان روشن می‌گردد. از نظر ایشان اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۱۶/۵/۱۳۹۱). مقام معظم رهبری بعد از ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی طی ده پرسش و پاسخ، مفهوم اقتصاد مقاومتی را روشن کرده‌اند و اقتصاد مقاومتی را یک الگوی علمی متناسب با نیازهای کشور دانسته‌اند که درون‌زا و برون‌گرا، مردم‌بنیاد، دانش‌بنیان، عدالت‌محور و همیشه‌بارور خواهد بود و به مردم کمک خواهد کرد.^۸ در ادبیات رایج جهانی اصطلاح اقتصاد مقاومتی دیده نمی‌شود و بیشتر از اصطلاح فنریت اقتصادی^۹ استفاده شده است.^{۱۰} بنابر تعریف برخی از اقتصاددانان از اقتصاد مقاومتی، این نوع اقتصاد معمولاً در رویارویی و تقابل اقتصاد وابسته و مصرف‌کننده یک کشور قرار می‌گیرد که منفعل نیست و در مقابل اهداف اقتصادی سلطه، ایستادگی نموده و سعی در ایجاد تغییر در ساختارهای اقتصادی موجود و بومی‌سازی آن بر اساس جهان‌بینی و اهداف دارد. برای تداوم این نوع اقتصاد، باید هرچه بیشتر به سمت محدود کردن استفاده از منابع نفتی و رهایی از اتکای اقتصادی کشور به این منابع حرکت کرد.^{۱۱} بعضی دیگر معتقدند، اقتصاد مقاومتی یک راهبرد اقتصادی است که اولاً، به‌معنای مقاومت اقتصادی، اقتصاد بسته و درون‌گرا و اقتصاد ریاضتی نیست؛ ثانیاً، یک راهبرد مقطعی و کوتاه‌مدت نیست، بلکه راهبردی کلان و بلندمدت است که قرار است اقتصاد کشور بر آن تکیه کند؛ ثالثاً، این راهبرد مقاوم‌سازی به‌معنای انفعالی و کوتاه‌مدت اقتصاد نیز نیست.^{۱۲} اکنون سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا،

۷. همانجا.

۸. ده پرسش و پاسخ مذکور در پایگاه اطلاع‌رسانی Khamenei.ir منتشر شده است.

9. Economic Resilience

۱۰. سیف، «مقدمه‌ای بر نقشه راه پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران»، ۹۳.

۱۱. عباس‌زاده، عطایی‌نژاد و اسماعیل‌زاده، پیشین.

۱۲. سیفلو، «مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی»، ۱۷۱.

پیشرو و برون‌گرا ابلاغ گردیده است که بعضی از شاخص‌های مرتبط با حقوق مالکیت صنعتی بدین شرح می‌باشد:^{۱۳}

۱- پیشسازی اقتصاد دانش‌بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه (بند ۲ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی)؛

۲- محور قرار دادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور (بند ۳ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی).

هرچند تعاریف متفاوتی از اقتصاد مقاومتی صورت گرفته است و هرکدام نیز در جای خود می‌تواند صحیح باشد ولی به نظر می‌رسد نتوان آن را محدود به تعاریف مذکور نمود و با توجه به روح حاکم بر سخنان متعدد مقام معظم رهبری و تعاریف ارائه شده در این خصوص، اقتصاد مقاومتی در هر حوزه تعریف خاص خود را دارد و می‌بایست با توجه به محدوده فعالیت مورد بحث، تعریفی از آن ارائه داد. مثلاً در حوزه حقوق مالکیت فکری (صنعتی)، می‌توان گفت اقتصاد مقاومتی عبارت است از یک رویکرد رشد و توسعه متوازن با استفاده از ظرفیت‌های موجود در حقوق مالکیت صنعتی با تأکید بر ایجاد سازکارهای قانونی مناسب با اولویت اکتفاء به منابع و ظرفیت‌های داخلی و حضور مؤثر و مقتدرانه در بازارهای جهانی.

۱۳. برای اطلاع از سایر موارد سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نک: «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی از طرف مقام معظم رهبری»، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (سید علی خامنه‌ای)، آخرین مشاهده ۲۳ مهر ۱۳۹۵، <http://www.leader.ir/fa/content/11480>.

۲- انواع مالکیت صنعتی

۲-۱- اختراع^{۱۴}

۲-۱-۱- تعریف

اختراع در لغت به معنای آفریدن، نوکاری کردن، نوآوردن، چیزی نو انگیختن و ایجاد کردن آمده است.^{۱۵} در قانون مدل سازمان جهانی مالکیت معنوی^{۱۶} که برای کشورهای درحال توسعه تهیه شده است، از اختراع تعریف به عمل آمده است. بر اساس این مدل، اختراع به معنای ایده یک مخترع است که در عمل، راه‌حلی را برای یک مشکل بخصوص درزمینه تکنولوژی ارائه می‌دهد.^{۱۷}

۲-۱-۲- اختراع و نقش آن در تحقیقات، نوآوری و اقتصاد دانش‌بنیان

صرف‌نظر از تعاریفی که برای اختراع انجام شده است، بررسی چگونگی تأثیر آن در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی از اهمیت بسزائی برخوردار است. بعد از نام‌گذاری سال ۱۳۹۵ توسط مقام معظم رهبری به سال «اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل» همه مقامات رسمی و ادارات دولتی این شعار را در سخنان و مکاتبات خود به کار می‌برند ولی کمتر به فراهم کردن راهکارهای اجرایی آن پرداخته شده است. ضمن اینکه در ادامه شعار سال ۱۳۹۵، سال ۱۳۹۶ به سال «اقتصاد مقاومتی، تولید و اشتغال» نام‌گذاری شد تا اهمیت اقتصاد مقاومتی روشن‌تر شود. به‌طورکلی یکی از اهداف حمایت از مالکیت فکری که توسط اکثر حقوق‌دانان تأکید شده، این است که از طریق اعطای حقوق انحصاری به صاحبان آن، انگیزه تولید علم و آثار جدید مضاعف گردد. ضمن اینکه با انجام سرمایه‌گذاری در توسعه محصولات نوآورانه، اشخاص ذی‌نفع (اعم از حقیقی و حقوقی) خواهند توانست با استفاده از حقوق انحصاری ایجادشده آنها را تجاری‌سازی نمایند و سرمایه هزینه‌شده را بازگردانند و در صورتی که خود آنها تمایلی به تجاری‌سازی اختراع نداشته باشند، می‌توانند از طریق اعطای لیسانس یا فروش آن به کسب درآمد اقدام کنند. در واقع حفظ منافع سرمایه‌گذار اولین گام برای حمایت از تحقیقات، نوآوری و اقتصاد شرکت‌های دانش‌بنیان است که نقش آن در تحقق اقتصاد

14. Invention

۱۵. معین، فرهنگ فارسی، ۱۶۴.

16. World Intellectual Property orgazation (WIPO)

۱۷. میرحسینی، حقوق اختراعات، ۲۲.

مقاومتی بر کسی پوشیده نیست. اهمیت این موضوع زمانی بیشتر روشن می‌شود که یک شرکت خارجی اقدام به ثبت اختراع در ایران نماید تا در صورت نقض آن، علیه او در دادگاه‌های ایران طرح دعوی نمایند و به پرداخت خسارت بابت نقض حق محکوم شود. ضمن اینکه برای استفاده از آن باید حق لیسانسی به شخصی که آن را ثبت کرده بپردازد و سرمایه‌گذاری در آن عرصه با مشکل مواجه شود؛ بنابراین حمایت هرچه بیشتر از نوآوری، خلاقیت و اقتصاد شرکت‌های دانش‌بنیان که در ثبت اختراع پیش‌دستی داشته باشند و از خروج سرمایه ملی بابت موارد مذکور جلوگیری شود، اهمیت زیادی دارد. به این دلیل است که پیشنهادی اقتصاد دانش‌بنیان و توجه به نظام ملی به‌عنوان ساماندهی نظام ملی نوآوری به‌منظور ارتقای جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه^{۱۸} به‌عنوان یکی از سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مطرح شده است.

۲-۱-۳- استثنائات اختراع و اقتصاد مقاومتی

سؤال این است که با حمایت از اختراع که انحصار برای صاحب حق ایجاد می‌کند و در بالا رفتن قیمت تمام‌شده کالا نیز مؤثر می‌باشد و از طرفی با پیش‌بینی حق انحصاری برای مخترع، مخترعین بالقوه چگونه می‌توانند از زحمات مخترعین قبلی استفاده کنند؟ این موضوع در قوانین کشورهای مختلف در قالب محدودیت‌ها و استثنائات حق اختراع پیش‌بینی شده است. صرف‌نظر از موارد استثناء که موضوع بحث ما نمی‌باشد نحوه پیش‌بینی این استثنائات در قوانین کشورها و نحوه تفسیر موارد پیش‌بینی شده، دو گروه متفاوت دارد. عده‌ای معتقدند که استثنائات را باید مزیق تفسیر کرد و در قوانین نیز موارد آن محدود شود و استدلال آنان نیز کاهش انگیزه مخترعین و کاهش سرمایه‌گذاری در این حوزه با تفسیر موسع است درمقابل عده‌ای معتقدند که استثنائات باید موسع تفسیر شوند چراکه خود حق اختراع یک استثنا نسبت به منع ایجاد انحصار است.^{۱۹} کشورهای توسعه‌یافته از دیدگاه اول پیروی می‌کنند و درمقابل کشورهای درحال توسعه نظر دوم را در راستای منافع خود می‌دانند.

۱۸. نک: «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی از طرف مقام معظم رهبری»، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (سید علی خامنه‌ای)، آخرین مشاهده ۲۳ مهر ۱۳۹۵،

<http://www.leader.ir/fa/content/11480>.

۱۹. عزیزی مرادپور، «تأملی بر محدودیت‌های حقوق دارندگان حق اختراع»، ۱۱۲.

باتوجه به اینکه کشور ما جزء کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شود، به نظر می‌رسد تعیین استثنائات حق اختراع در قوانین به صورت گسترده تا حدی که مغایر با موافقت‌نامه‌های بین‌المللی نباشد و ارائه معیاری مانند ماده ۳۰ موافقت‌نامه تریپس جهت تشخیص موارد استثنا و محدود کردن موارد قابل حمایت در زمان ثبت اختراع (کلی نبودن) در راستای منافع کشور باشد، ضمن اینکه برای ایجاد انگیزه در مخترعین نیز می‌توان از معیارهای تشویقی مانند معافیت‌های مالیاتی یا اعطای کمک‌های مالی از طرف دولت به مخترعین استفاده کرد تا ضمن ایجاد انگیزه در مخترعین، زمینه استفاده دیگران از اختراعات ثبت شده برای خلق اختراعی جدید فراهم شود و ترس از شکایت صاحب حق اختراع، دیگران را از ایجاد اختراعی جدید با استفاده از اختراع قبلی منصرف نکند. علاوه بر آن، تعیین موضوعات مشمول حمایت از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد و باید ظرفیت داخلی کشور سنجیده شود و مواردی را که بیشتر مصرف‌کننده محسوب می‌شویم تا جایی که به موجب قوانین بین‌المللی اجازه داریم در قوانین داخلی عدم حمایت از آن را تصریح نماییم چون در این موارد پیش‌بینی حمایت، بیشتر به نفع کشورهای توسعه‌یافته محسوب می‌شود و به اقتصاد داخلی کشور کمک شایانی نخواهد کرد ضمن اینکه در مواردی که تولیدکننده محسوب می‌شویم، دامنه حمایت را بیشتر کنیم تا هم مخترعین داخلی حمایت و تشویق شوند و هم از مزایای پیش‌بینی این حمایت در عرصه بین‌المللی استفاده کنیم.

در موافقت‌نامه تریپس حداقل مدت حمایت از اختراع بیست سال پیش‌بینی شده است و این کشورها هستند که باید باتوجه به ظرفیت داخلی خود به حداقل شرایط حمایت از آن اکتفاء کنند یا مدت بیشتری را برای حمایت پیش‌بینی کنند مثلاً کشور ایتالیا که خود از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان دارو در جهان می‌باشد به جای حمایت بیست‌ساله از مخترعان دارویی به حمایت ۳۸ ساله مبادرت ورزیده است و در مقابل کشوری مانند هند این موضوع را متناسب با نیازهای توسعه‌ای خود ندانسته و همان حداقل الزامی، یعنی بیست سال را پذیرفته است.^{۲۰}

خوشبختانه این موضوع مورد توجه قانونگذاران کشورمان بوده است که باید در آینده و مخصوصاً زمان الحاق به سازمان جهانی تجارت مد نظر قرار گیرد؛ اما مدت حمایت از نمونه اشیاء مفید (اختراعات کوچک) که متأسفانه در قانون کشورمان مغفول مانده است، باید

۲۰. صادقی، حمایت از ابداعات دارویی و الحاق به سازمان جهانی تجارت، ۳۴۲.

کوتاه‌تر از اختراع باشد. به‌نظر می‌رسد در وضعیت فعلی محدود کردن مدت حمایت از اختراع و بسنده کردن به حداقل مدت‌های پیش‌بینی‌شده در کنوانسیون‌های بین‌المللی در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی باشد؛ چراکه اولاً، تعداد اختراعات در کشور ما آنقدر گسترده نیست که حمایت بلندمدت از آن مطلقاً به نفع مبتکران کشورمان باشد؛ ثانیاً، افزایش مدت حمایت از اختراعات بیشتر به نفع کشورهای توسعه‌یافته که صادرکننده این آثار هستند، می‌باشد؛ ثالثاً، پیش‌بینی حداقل مدت حمایت در قوانین داخلی زمینه عضویت و استفاده از مزایای پیش‌بینی‌شده در کنوانسیون‌های بین‌المللی را فراهم می‌کند و در شروع کار، اتکاء به همین حداقل مدت حمایت کافی است.

استناد به موافقت‌نامه تریپس که کشورمان به عضویت آن درنیامده، به این دلیل است که پذیرش این موافقت‌نامه یکی از شروط الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت می‌باشد که دولت ایران بیش از بیست سال است که درخواست عضویت آن را داده است و درحال حاضر نیز عضو ناظر آن می‌باشد^{۲۱} و برای پذیرش به‌عنوان عضو اصلی لازم است قوانین خود را با آن منطبق نماید که ضروری است منافع کشور در اصلاح این قوانین مدنظر قرار گیرد.

هرچند حمایت از اختراعات در تشویق افراد جامعه به تولید آثار جدید و نو تأثیر زیادی دارد، به‌دلیل محدود بودن افرادی که می‌توانند دست به اختراع بزنند، در مقام عمل تأثیر شگفت‌انگیزی را در حمایت از اختراع شاهد نبوده‌ایم. ضمن اینکه بسیاری از اختراعات به دلایل مختلف وارد عرصه صنعت نمی‌شوند و این هم می‌تواند دلیل دیگری برای عدم مشاهده آثار حمایت از اختراعات باشد. چیزی که به‌نظر می‌رسد در حمایت از نمونه اشیاء مفید به‌دلیل فراوانی افراد مشمول آن کمتر اتفاق بیفتد که در قسمت بعدی به بررسی آن خواهیم پرداخت.

۲-۲- نمونه اشیاء مفید^{۲۲}

۲-۲-۱- تعریف

بنابر ادعای برخی حقوق‌دانان انگلیسی برای اولین بار در دنیا تأسیس حمایت از نمونه اشیاء مفید در سال ۱۸۴۳ با تصویب قانون طرح‌های مفید در این کشور ایجاد گردید اما مطالعات

۲۱. حیدری خالص، «الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت سود یا ضرر»، ۹۳.

عینی نشان می‌دهد حمایت از نمونه اشیاء مفید برای نخستین بار در سال ۱۸۹۱ با تصویب قانون نمونه اشیاء مفید در آلمان تأسیس گردید.^{۲۳} نمونه اشیاء مفید به هر شکل، ترتیب، ترکیب، ابزار، وسیله، مکانیسم یا اشیایی که کارکرد یک محصول را بهتر یا متفاوت نماید یا اثر فنی یا امتیاز ویژه‌ای را فراهم آورد، اطلاق می‌گردد.^{۲۴}

۲-۲-۲- تفاوت اختراع و نمونه اشیاء مفید

نمونه اشیاء مفید^{۲۵}، یکی از مصادیق مالکیت‌های فکری است که دامنه آن متفاوت از نظام ثبت اختراع می‌باشد. هرچند در هر دو نظام، جدید بودن اختراع، معنای واحدی دارد ولی در خصوص شرط ابداعی بودن اختراع در نظام حمایت از نمونه اشیاء مفید سخت‌گیری کمتری می‌شود و ابداعی بودن در سطح پایین‌تری مورد توجه قرار می‌گیرد. در واقع در نظام ثبت اختراع، برای احراز ابداعی بودن آن، اختراعات نباید برای فرد کارشناسی که دارای مهارت عادی در آن بُعد علمی است، بدیهی و آشکار باشد. در حقیقت چنین اختراعی دارای خلاقیتی است که قابل توجه است و نسبت به دانش و فن قبلی پیشرفتی مهم را فراهم می‌آورد؛ اما در نمونه اشیاء مفید (اختراعات کوچک) چنین خلاقیت چشمگیری که گامی مترقی نسبت به دانش و فن قبلی باشد، مشاهده نمی‌شود. لذا هر عنصری که اثری مفید و مثمرتر برای مصرف‌کنندگان فراهم آورد، کفایت می‌کند. در حقیقت، در همه مصادیق اختراعات کوچک، ما با ابزار یا وسیله و امثال آن روبه‌رو می‌شویم که کاربردی را بهبود یا تقویت می‌کند و مرحله ابتکاری آن چندان پیشرفته و برجسته نیست.^{۲۶} به‌طور نمونه، در کشور ژاپن یک فناوری برای اخذ ورقه اختراع باید در سطح بالا باشد، درحالی‌که در خصوص نمونه اشیاء مفید، خلق یک ایده فنی و خلاقیتی که کاربرد داشته باشد، کفایت می‌کند.^{۲۷} به‌این ترتیب، در ژاپن، مخترعی که یک اختراع را ابداع نموده که تنها کاربردی است، می‌تواند، از حمایت نظام حاکم بر نمونه اشیاء مفید بهره‌مند شود.^{۲۸}

۲۳. حبیبیا، جزوه درس حقوق مالکیت صنعتی، ۱۱۵.

۲۴. همان، ۱۱۸.

۲۵. نک: حبیبیا و شاکری، «ابعاد حقوقی نمونه اشیاء مفید؛ با تأکید بر مطالعه تطبیقی».

۲۶. همان، ۱۹۴ و ۱۹۵.

۲۷. نک: ماده (۱) ۳ قانون نمونه اشیاء مفید ژاپن.

۲۸. حبیبیا و شاکری، پیشین، ۱۹۰.

علاوه بر آن، در نمونه اشیاء مفید اعطای حمایت قانونی تنها با ارزیابی تشریفاتی صورت می‌گیرد و مانند اختراع با بررسی ماهوی روبه‌رو نمی‌شود. قانونگذار کشورمان معیار جدید بودن را در مقیاس جهانی در اختراعات ملاک حمایت قرار داده است؛ بنابراین، باتوجه‌به فاصله فنی این معیار، سدّی عظیم بر سر راه مخترعان است. به‌نظر عده‌ای از حقوق‌دانان اگر معیار جدید بودن را به‌صورت نسبی در نظر بگیریم و به ابداعاتی که تابه‌حال در داخل مورد استفاده عملی قرار نگرفته، هرچند که در سطح بین‌المللی افشای کتبی یا شفاهی شده باشد، حمایت نمونه اشیاء مفید را اعطاء کنیم، فرایند اقتباس فناوری با این حمایت تسهیل شده، مخترعان انگیزه بیشتری برای ارتقای فنی این ابداعات کسب می‌کنند.^{۳۹}

۲-۲-۳- نمونه اشیاء مفید و نقش آن در تحقق پیشسازی اقتصاد دانش‌بنیان و نوآوری

شرکت دانش‌بنیان عبارت است از شرکت یا مؤسسه خصوصی یا تعاونی که به‌منظور هم‌افزایی علم و ثروت، توسعه اقتصاد دانش‌محور، تحقق اهداف علمی و اقتصادی (شامل گسترش و کاربرد اختراع و نوآوری) و تجاری‌سازی نتایج تحقیق و توسعه (شامل طراحی و تولید کالا و خدمات) در حوزه فناوری‌های برتر و باارزش افزوده فراوان به‌ویژه در تولید نرم‌افزارهای مربوط تشکیل می‌شود.^{۳۰}

آنچه سرمایه اصلی شرکت دانش‌بنیان را تشکیل می‌دهد، اطلاعات و دانش نهفته در کالا و نیروی انسانی است. از این‌رو تأثیر منفی تحریم اقتصادی و خطرات بیرونی بر عملکرد این شرکت‌ها به‌مراتب کمتر از شرکت‌های سنتی خواهد بود.^{۳۱}

اما باتوجه‌به استعدادهای فراوان علمی در کشور چگونه می‌توان از آن در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی بهره‌برد و نوآوری را گسترش داد؟ در درجه اول وجود قانونی برای حمایت از این نوآوری مؤثر خواهد بود ولی چگونگی احراز شرایط حمایت، از اهمیت بیشتری برخوردار است. هرچند قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات گامی مؤثر در پیشرفت علمی و اقتصادی محسوب می‌شود اما کلی‌گویی، فقدان

۳۹. حبیب‌الله، شاه‌بابای، «حمایت از نمونه اشیاء مفید به‌منظور تکمیل نظام حق اختراع»، ۶۷.

۳۰. نک: ماده ۱ قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات مصوب

۱۳۸۹.

۳۱. شاکری، محمدی، «جستاری حقوقی در قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی

نوآوری و اختراعات»، ۲.

مبحث مستقلی درخصوص نوآوری و اختراعات علی‌رغم عنوان قانون، عدم تبعیض بین شرکت‌ها در نوع حمایت دریافتی برحسب نوع فعالیت و اهداف کلان ملی به‌عنوان برخی ایرادات قانون مذکور بیان شده است که نیازمند بازنگری است.^{۳۲}

به‌نظر می‌رسد تفاوت شرایط حمایت از اختراع و نمونه اشیاء مفید به چند دلیل مهم، نقش حمایت از نمونه اشیاء مفید را در تحقق اقتصاد مقاومتی برجسته می‌نماید. اولاً، به‌دلیل عدم لزوم احراز گام ابتکاری موردنظر در اختراع، دامنه شمول اشخاصی که می‌توانند به این نوع اختراع کوچک (نمونه اشیاء مفید) دست بزنند زیاد خواهد شد؛ ثانیاً، مقررات و الزامات تعیین شده در نمونه اشیاء مفید ساده‌تر از اختراع است؛ ثالثاً، حمایت از نمونه اشیاء مفید سریع‌تر و ارزان‌تر از اختراعات می‌باشد؛ بنابراین با توجه به اینکه افرادی که به سوی نمونه اشیاء مفید (اختراع کوچک) روی می‌آورند، اشخاصی هستند که معمولاً توانایی مالی بالایی را ندارند و از طرفی اکثر افراد جامعه که ممکن است ظرفیت اختراع را نداشته باشند اما اندک استعدادی برای تولید این نوع اختراعات کوچک دارند، تشویق شوند به این سمت حرکت کنند و با تشویق ایجادشده در جامعه، یکی از موارد سیاست‌های اقتصاد مقاومتی که پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان و گسترش نوآوری می‌باشد، عملی خواهد شد؛ اما سؤال این است که در قوانین فعلی کشورمان نمونه اشیاء مفید مورد حمایت می‌باشد یا خیر؟ در قانون ۱۳۱۰ این موضوع پیش‌بینی نشده بود، اما انتظار می‌رفت در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری سال ۱۳۸۶ این موضوع پیش‌بینی شود اما متأسفانه اقدامی صورت نگرفت. با توجه به مزایای حمایت از نمونه اشیاء مفید نسبت به اختراع، یکی دیگر از مقدمات تحقق بند ۲ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری حمایت از این موضوع است. چراکه در کشورمان، افراد مستعد که بتوانند اختراع کوچک داشته باشند، فراوان می‌باشند؛ بنابراین پیش‌بینی حمایت از این موضوع با توجه به زمینه و استعداد پیشرفت بومی می‌تواند توسعه پایدار کشور را فراهم کند. ضمن اینکه به‌دلیل عدم حمایت از نمونه اشیاء مفید در داخل و عضویت ایران در معاهده پاریس، اختراعات خارجی که نمونه اشیاء مفید هستند در کشور به‌عنوان اختراع ثبت می‌شوند و حمایت‌های مضاعفی را دریافت می‌کنند، به‌گونه‌ای که در کشوری مدت حمایت از نمونه اشیاء مفید هفت سال است با ثبت آن در ایران بیست سال مورد حمایت خواهد بود، این درحالی است که امکان ثبت و حمایت از نمونه اشیاء مفید برای

مخترعان داخلی وجود ندارد، موضوعی که به ضرر مخترعان داخلی و منافع ملی کشور می‌باشد و این موضوع نیز بر اهمیت پیش‌بینی حمایت از نمونه اشیاء مفید در کنار حق اختراع در قانون داخلی می‌افزاید.

۲-۳- علائم تجاری

۲-۳-۱- تعریف

علامت در لغت به معنای نشان و نشانی آمده است.^{۳۳} در تعریف علامت تجاری گفته شده است هر نوع نشان، علامت و مشخصه‌ای که به صورت نام، علامت، نشانه و یا ترکیبی از آنها در تجارت و بازرگانی توسط یک شخص به منظور شناسایی و تشخیص محصولات و کالاهای منحصر به فرد خود از کالاهای ساخته شده یا فروخته شده توسط دیگران به کار می‌رود.^{۳۴} به موجب ماده ۱۵ موافقت‌نامه تریپس، هر گونه علامت یا ترکیبی از علائم که بتواند کالاها یا خدمات یک فعالیت را از کالاها یا خدمات فعالیت‌های دیگر متمایز گرداند، علامت تجاری به شمار می‌رود. در بند (الف) ماده ۳۰ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، علامت یعنی هر نشان قابل‌رؤیتی که بتواند کالاها یا خدمات اشخاص حقیقی یا حقوقی را از هم متمایز سازد. علامت تجاری در معنای وسیع کلمه می‌تواند مصادیق و افراد متعددی داشته باشد و نه تنها شامل علامت تجاری به معنای خاص کلمه می‌شود بلکه شامل علائم خدماتی^{۳۵}، علائم جمعی^{۳۶}، علامت تأییدی یا تضمینی^{۳۷} و علامت مشهور^{۳۸} نیز می‌شود.^{۳۹}

۲-۳-۲- علامت تجاری و تقویت رقابت پذیری اقتصاد

صرف‌نظر از شرایط و نحوه حمایت از علامت تجاری و انواع آن^{۴۰}، عده‌ای معتقدند که حمایت حقوقی از علائم تجاری به تولیدکننده این اطمینان را می‌دهد که پاداش‌های مالی و

۳۳. معین، فرهنگ فارسی، ۲۳۳۳.

۳۴. شیخی، راهبردهای قانونگذاری در حقوق مالکیت صنعتی، ۵۷.

35. Service Mark

36. Collective Marks

37. Certification Marks

38. Well Known Marks

۳۹. میرحسینی، حقوق علائم تجاری، ۵۵.

۴۰. همان، ۵۵.

شهرت مرتبط با کالای موردنظر را تحصیل خواهد کرد و در نتیجه حقوق علائم تجاری موجب تشویق صاحبان علامت برای تولید کالاهای باکیفیت می‌شود و نهایتاً موجب تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد^{۴۱} خواهد شد. علائم تجاری اطلاعات مشتری را راجع به کالا و خدمات افزایش و موجب افزایش بازاریابی و فروش محصولات و رونق بازار کالا می‌شود. اگر فعالیت‌های اقتصادی از طریق حمایت حق اولویت ناشی از علامت تجاری تضمین نگردد، صاحبان حرف و صنایع برای رشد و ارتقای کیفیت محصولات و خدمات، انگیزه‌ای پیدا نخواهند کرد و بیشتر در فکر سودجویی خواهند بود و برای رسیدن به منافع بیشتر از کیفیت یا ارائه خدمات، خواهند کاست. به نظر می‌رسد استفاده از علائم تجاری برای معرفی کالا و خدمات مطلوب داخلی از یک طرف توجه مردم را به محصولات خود جلب کرده و بازار فروش برای محصولات داخلی را فراهم کند و در بین محصولات داخلی نیز به عدم گمراهی مصرف‌کنندگان کمک خواهد کرد و حقوق مصرف‌کنندگان را تضمین می‌کند و از طرف دیگر با ایجاد حق انحصاری برای صاحب علامت، از رقابت نامشروع جلوگیری می‌شود و ذی‌نفع (صاحب علامت) اقدام به پیگیری قضایی تولید، توزیع و عرضه‌کننده محصولات بی‌کیفیتی خواهد کرد که منجر به خدشه به علامت تجاری وی شده است و این موضوع، در نهایت تعادل لازم را برای ایجاد رقابتی سالم در بازار فراهم خواهد کرد.

۲-۳-۳- علائم تجاری و نقش آن در توسعه گردشگری، بهبود فضای کسب‌وکار

باتوجه به اصول حاکم بر علائم تجاری که ایجاد تمایز و ممانعت از گمراهی مصرف‌کنندگان می‌باشد، امروزه این علائم به‌عنوان یکی از عوامل جذب گردشگر نیز تبدیل شده‌اند.^{۴۲} علائم جمعی^{۴۳} که یکی از انواع علائم تجاری است در بند «ب» ماده ۳۰ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری نشان قابل‌رویتی دانسته شده است که بتواند مبدأ یا هرگونه خصوصیت دیگر مانند کیفیت کالا یا خدمات اشخاص حقیقی و حقوقی که این نشان تحت نظارت مالک علامت ثبت شده جمعی استفاده می‌کند، متمایز نماید. در واقع این علائم متعلق به یک انجمن یا تشکل بوده و اعضای آنها با رعایت سطح کیفی مقرر شده، مجاز به استفاده از آن علامت هستند. علائم جمعی انگیزه ساکنان جوامع بومی و محلی را جهت

۴۱. نک: بند ۳ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی از طرف مقام معظم رهبری.

۴۲. نک: زاهدی و محمدی، «نقش مالکیت فکری در حمایت از صنعت گردشگری»، ۸۹.

احیای هویت رقابتی خود افزایش می‌دهد.^{۴۴} به نظر می‌رسد حمایت از این علائم نه تنها در جذب گردشگر مؤثر خواهد بود بلکه باعث بهبود فضای کسب و کار و رونق اقتصادی نیز خواهد شد و نقش مهمی در ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور^{۴۵} خواهد داشت. ضمن اینکه به نوعی همکاری‌های جمعی را تسهیل و تشویق خواهد کرد.^{۴۶} با عنایت به اینکه حمایت از بخش درخور توجهی از صنایع دستی، به خاطر اینکه هم‌اکنون در دسترس عموم است، از طریق دیگر مکانیسم‌های حقوق مالکیت فکری ناممکن یا حداقل آسان نیست، استفاده از علامت تجاری می‌تواند صاحبان این صنایع را در رسیدن به اهداف فوق و حفظ و توسعه بازارشان یاری رساند. یکی از نکات مثبت علامت تجاری این است که این سیستم تقریباً در همه کشورهای جهان وجود دارد و از آن در صورت ثبت حمایت می‌شود. مدت زمان حمایت از علامت تجاری ممکن است در کشورهای مختلف متفاوت باشد، اما با پرداخت هزینه‌های مربوطه می‌توان آن را برای مدت نامحدودی تمدید نمود. لذا تولیدکنندگان و صاحبان صنایع با توجه به پتانسیل موجود در رشته تولیدی خود می‌توانند علامت تجاری خود را به ثبت برسانند تا تولیدات آنها مورد حمایت داخلی و بین‌المللی قرار گیرد. به نظر می‌رسد تثبیت جایگاه علامت تجاری منجر به اعتماد ملی به تولیدات داخلی می‌شود که می‌تواند به بازگشت اعتماد از دست‌رفته نسبت به تولیدات باکیفیت داخلی کمک کند و در نهایت استفاده از تولیدات داخلی به ایجاد اشتغال و توسعه پایدار کشور کمک خواهد کرد.

۲-۴- نشانه‌های جغرافیایی^{۴۷}

۲-۴-۱- تعریف

نشانه جغرافیایی^{۴۸} نشانه‌ای است که مبدأ کالایی را به قلمرو منطقه یا ناحیه‌ای از کشور منتسب می‌سازد، مشروط بر اینکه کیفیت و مرغوبیت، شهرت یا سایر خصوصیات کالا اساساً

۴۴. زاهدی و محمدی، پیشین، ۱۰۹ و ۱۱۰.

۴۵. نک: بند ۳ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی.

۴۶. نک: بند ۱ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی.

47. Geographical Indications

۴۸. حمایت بین‌المللی راجع به نشانه‌های جغرافیایی از معاهدات مربوط به حمایت از مالکیت صنعتی آغاز شد و نخستین سند بین‌المللی در این باره، کنوانسیون ۱۸۸۳ پاریس است. با وجود این، به دلیل وجود برخی خلأهای قانونی، معاهده‌ای اختصاصی و جامع برای حمایت از نشانه‌های جغرافیایی در دستور کار کشورها قرار گرفت و در

قابل‌انتساب به مبدأ جغرافیایی آن باشد.^{۴۹} در موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (ترپیس) نشانه‌های جغرافیایی نشانه‌هایی هستند که مشخص می‌سازند مبدأ یا منشأ تولید یک محصول یا کالا در قلمرو و سرزمین یک کشور عضو موافقت‌نامه و یا در منطقه یا ناحیه‌ای از قلمرو آن کشور واقع است که از نظر کیفیت خاص و یا اشتهار و سایر مشخصات، کالای مزبور اساساً قابل‌انتساب به آن مبدأ یا مکان جغرافیایی باشد.^{۵۰}

۲-۴-۲- نشانه‌های جغرافیایی و ایجاد اشتغال‌زایی، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها

حمایت حقوقی از نشانه‌های جغرافیایی نه‌تنها به نفع تولیدکنندگان محصولاتی است که در قالب نشانه‌های جغرافیایی موردحمایت قرار می‌گیرند بلکه به نفع مصرف‌کنندگان این قبیل محصولات است که باعث می‌شود آنها به کالاهای و محصولات دلخواه خود که دارای کیفیت و شهرت خاصی است، دسترسی پیدا کنند.^{۵۱}

در ایران محصولات اصیل و با کیفیت خاص در مناطق جغرافیایی متعددی تولید می‌شوند که با بهره‌گیری از ظرفیت نظام نشانه‌های جغرافیایی می‌توانند توانایی گردشگری خود را توانمند کنند.^{۵۲} برای نمونه می‌توان به زعفران خراسان رضوی (قائات) اشاره نمود که یکی از مهم‌ترین محصولات صادراتی ایران محسوب می‌شود و نقش مهمی را در درآمد و اشتغال تولیدکنندگان بازی می‌کند.^{۵۳} علاوه بر مورد مذکور می‌توان به مصادیقی از قبیل خاویار ایران، گلاب قمصر کاشان، چای لاهیجان، خرماي بم و پسته کرمان اشاره نمود که در صورت

سال ۱۸۹۱ با عنوان موافقت‌نامه مادرید به تصویب رسید. این موافقت‌نامه نیز نتوانست نیاز کشورها را به طور کامل رفع نماید و برای رفع ابهامات و خلأهای آن موافقت‌نامه لیسبون در سال ۱۹۵۸ تصویب شد. آخرین سند بین‌المللی در حمایت از نشانه‌های جغرافیایی نیز موافقت‌نامه ترپیس است که در سال ۱۹۹۴ با هدف تحت پوشش قرار دادن همه مصادیق مالکیت فکری و تعیین سازکارهای اجرایی و ضمانت‌اجراهای قوی به تصویب کشورها رسید.

۴۹. نک: بند الف ماده ۱ قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی.

۵۰. نک: بند ۱ ماده ۲۲.

۵۱. میرحسینی، *حقوق نشانه‌های جغرافیایی*، ۳۳.

۵۲. زاهدی و محمدی، پیشین، ۱۰۳.

۵۳. زعفران حدود ۱۳٫۵ درصد از صادرات غیرنفتی ایران را تشکیل می‌دهد (ستوده‌فر و وپینگ، «مطالعه مزیت

نسبی ایران در تولید زعفران»، ۱۷۳).

استفاده مناسب از ظرفیت نظام نشانه‌های جغرافیایی، علاوه بر امکان جذب گردشگر، در تبادل فعالیت‌های تجاری و بازرگانی منطقه و اشتغال روستایی تأثیر بسزایی خواهد داشت. یکی از مصادیق قابل‌بحث دیگر، فرش ایرانی بوده که ایران در آن دارای مزیت نسبی است. حمایت از نشانه‌های جغرافیایی فرش ایرانی فارغ از جنبه‌های ناشی از حقوق مالکیت ادبی، هنری و طرح صنعتی بسیار مهم است. یکی از قالب‌های حمایتی از آن، برقراری ارتباط فرش با کشور ایران و مناطق جغرافیایی آن است که برای مصرف‌کننده بسیار اهمیت دارد. این حمایت می‌تواند قدرت رقابت را برای تجار ایرانی افزایش داده، جلوی سوءاستفاده سوداگران را از عنوان فرش‌های ایرانی بگیرد.^{۵۴} حمایت حقوقی بین‌المللی از فرش‌های دستباف ایرانی با استناد به نهاد نشانه‌های جغرافیایی، تأثیر انکارناپذیری در اشتغال و همچنین صادرات غیرنفتی دارد و زمینه ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مناطق کشور را فراهم خواهد کرد؛ اما با وجود این، ایران به‌خوبی از ظرفیت‌های این قوانین استفاده نکرده است. به‌نظر بعضی، ثبت بین‌المللی نشانه‌های جغرافیایی فرش‌های ایرانی در قالب موافقت‌نامه لیسبون می‌تواند زمینه استفاده از ظرفیت‌های این موافقت‌نامه در بین کشورهای عضو، در صورت نقض را فراهم نماید. درخصوص کشورهای غیرعضو نیز از طریق کنوانسیون پاریس (در صورت استفاده کاذب و جعلی) و مادرید (در صورت استفاده گمراه‌کننده)، نسبت به پیگیری حقوق می‌توان اقدام کرد. برای نمونه، باید نسبت به احقاق حق نسبت به فرش‌های ایرانی که از سوی هند و چین با نام‌هایی مشابه نام‌های ایرانی آنها تولید می‌شوند، به استناد موافقت‌نامه مادرید اقدام کرد، زیرا این استفاده می‌تواند به گمراهی مصرف‌کننده منجر شود. در این صورت چون اکثر کشورهای درگیر در امر فرش هم تولیدکنندگان و رقبای ایران و هم کشورهای مقصد فرش، عضو این کنوانسیون‌اند، می‌توان نسبت به جلوگیری از سوءاستفاده رقبای ایران از شهرت فرش ایرانی اقدام کرد. همچنین، با ثبت سریع فرش‌های ایران، می‌توان از امتیازی که ماده ۵ موافقت‌نامه لیسبون (درباره جنریک نشدن نشانه جغرافیایی) اعطاء کرده است، استفاده کرد.^{۵۵} هرچند موارد فوق تا حدودی می‌توانند مشکلات موجود در این خصوص را حل کنند ولی به‌دلیل نواقص کنوانسیون‌های مرتبط که ایران عضو آن می‌باشد، در صورت فراهم شدن سایر شرایط

۵۴. حکمت‌نیا و عبادتی وایقان، «تحولات بین‌المللی در حوزه حمایت حقوقی از نشانه‌های جغرافیایی با تأکید بر فرش‌های ایرانی»، ۶۰.
۵۵. همان، ۷۷.

عضویت در سازمان جهانی تجارت و رفع عملی تحریم‌ها، عضویت ایران در موافقت‌نامه تریپس که جامع‌ترین سند بین‌المللی در حوزه حمایت از مالکیت‌های فکری است و حاوی ضمانت‌اجراهای قوی، مؤثر و الزام‌آور در این باره است و اکثر کشورهای صادرکننده و واردکننده فرش نیز در آن عضویت دارند و در حال حاضر بهترین ابزار حقوقی برای حمایت از نشانه‌های جغرافیایی از جمله فرش ایران است که پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی، زمینه استفاده از این ابزار حقوقی برای حمایت از فرش ایران را فراهم خواهد کرد. به نظر می‌رسد با توجه به ظرفیت‌های بومی کشور در مناطق مختلف جغرافیایی، حمایت مناسب از نشانه‌های جغرافیایی، نقش زیادی در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی از طریق اشتغال‌زایی در مناطق روستایی و ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و همچنین به‌کارگیری ظرفیت‌ها و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مناطق کشور را فراهم خواهد کرد و بدین وسیله موتور محرک رشد اقتصادی کشور خواهد شد. با توجه به متنوع بودن اقلیم‌های جغرافیایی ایران و ظرفیت‌های فراوان در سطح کشور در سایر موارد مشابه، حمایت حقوقی مناسب می‌تواند بسیاری از مشکلات اقتصادی کشور را حل کند.

۲-۵- طرح‌های صنعتی

۲-۵-۱- تعریف

طرح در لغت معانی متعددی دارد و در معنای اسمی آن به معنای نقشه، نقاشی، صورت، پیکر و در معنای مصدری آن به معنای گرده تصویری را کشیدن، عرضه کردن، نقاشی کردن، گستردن، پهن کردن، افکندن و معانی دیگر آمده است.^{۵۶} و صنعتی به معنای منسوب به صنعت، امور صنعتی و مربوط به ساخت یا فابریک استعمال شده است.^{۵۷} در ماده ۲۰ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶، طرح صنعتی عبارت است از هرگونه ترکیب خطوط یا رنگ‌ها و هرگونه شکل سه‌بعدی با خطوط، رنگ‌ها و یا بدون آن، به‌گونه‌ای که ترکیب یا شکل یک فرآورده صنعتی یا محصولی از صنایع دستی را تغییر دهد. صرف‌نظر از شرایطی که در قوانین ملی و بین‌المللی برای حمایت از طرح صنعتی پیش‌بینی شده است، طرح‌ها و مدل‌های صنعتی کاربرد وسیعی در زمینه‌های گوناگون صنعت

۵۶. معین، فرهنگ فارسی، ۲۲۱۹ و ۲۲۲۰.

۵۷. همان، ۲۱۶۷.

دارند و به دو گروه تزئینی^{۵۸} و فنی و تکنیکی^{۵۹} تقسیم می‌شوند که نوع اول، در زیبا جلوه دادن محصولات، منسوجات، زیورآلات (نظیر دست‌بند، انگشتر و گردن‌بند)، ساعت، عینک، کیف، کفش و ... کاربرد دارد و نوع دوم، در مواردی مانند طرح‌ها یا مدل‌های ساخت بدنه یا شاسی یا موتور اتومبیل و یا طراحی و ساخت دستگاهی که بتواند سوخت وسایل موتور را به نحو مطلوب‌تری تنظیم کند که آلودگی هوا را کاهش دهد یا وسیله نقلیه‌ای تولید و به بازار عرضه گردد که از حوادث رانندگی بیشتر جلوگیری کند و موارد متعدد دیگر کاربرد دارد.^{۶۰} باتوجه‌به تعریفی که قانونگذار در ماده ۲۰ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ارائه داده است طرح‌هایی که صرفاً عملکرد فنی بهتری از کالا ارائه می‌دهند و در شکل ساختار و تزئینات روی کالا ابتکاری ندارند، قابل حمایت نیستند^{۶۱} که این موضوع مانع تحقق اقتصاد مقاومتی می‌باشد؛ چراکه پیاده‌سازی یک طرح بر روی یک کالای صنعتی که جنبه کاربردی و فنی داشته باشد، بیشتر در خدمت مردم خواهد بود تا یک طرحی که صرفاً جنبه تزئینی و ظاهری داشته باشد. هرچند استفاده قانونگذار از تجربه کشورهای دیگر در تنظیم قوانین قابل‌تقدیر است اما توجه به منافع داخلی و سیاست‌های کلی کشور نیز باید مدنظر قرار گیرد و در قوانین موضوعه اعمال گردد. ضمن اینکه در قوانین اکثر کشورها حمایت از این طرح‌ها یا به‌موجب قانون خاص (مثل قانون طرح‌های کاربردی انگلیس) یا قانون نمونه اشیاء مفید پیش‌بینی شده است و شایسته بود این موضوع مدنظر قانونگذار قرار می‌گرفت.^{۶۲}

۲-۵-۲- طرح صنعتی و ایجاد رقابت

شکل ظاهری و تزئینی کالا، یکی از ویژگی‌های مهمی است که بر تصمیم مشتری جهت ترجیح آن کالا بر کالای دیگر با همان کارکرد تأثیر می‌گذارد. به همین علت، حمایت حقوقی از طرح، حفاظت از یکی از عوامل مهم و اساسی است که می‌تواند موفقیت تولیدکننده را در

۵۸. این گروه از طرح‌ها و مدل‌های صنعتی علاوه‌بر جنبه فنی، دارای خصیصه زیبایی خاص هستند.

۵۹. در این گروه، جنبه‌های فنی و تکنیکی آنها از اهمیت فراوانی برخوردار است.

۶۰. امامی، پیشین، ۳۲۸ و ۳۲۹.

۶۱. بعضی از حقوق‌دانان معتقدند این اشتباه قانونگذار به‌دلیل اقتباس نادرست از ذیل بند ۱ ماده ۲۵ موافقت‌نامه

تریپس است (حبیبی و شاه‌بابای، پیشین، ۵۵).

۶۲. حبیبی، شاه‌بابای، پیشین، ۵۵.

به‌دست آوردن بازار به همراه داشته باشد^{۶۳} زیرا وجود ضمانت‌اجرای مدنی و کیفری مناسب، پشتوانه‌ای برای صاحبان طرح‌ها خواهد بود تا از تقلید، تجاوز و مشابه‌سازی آن، توسط اشخاص دیگر مصون بماند و از طرف دیگر صاحبان طرح‌های صنعتی در عرصه تولیدات داخلی، با خیالی راحت، اقدام به سرمایه‌گذاری و فعالیت اقتصادی کرده و نگران از بین رفتن سرمایه و عدم‌بازگشت آن نباشند.

به‌نظر می‌رسد حمایت از طرح‌های صنعتی باعث ایجاد تمایز محصولی از محصولات مشابه می‌شود و با تسهیل انتخاب محصول و تصمیم‌گیری در خرید برای مصرف‌کنندگان کالا و محصولات نیز مفید است و اعتماد ایجادشده در اثر ایجاد رابطه میان کیفیت محصول و طرح، درنهایت باعث توسعه اقتصادی خواهد شد. ضمن اینکه می‌تواند بستر ایجاد رقابت سالم در بین تولیدکنندگان برای ارائه و عرضه محصولات صنعتی را فراهم کند که از شاخص‌های اقتصاد مقاومتی می‌باشد.^{۶۴}

نتیجه

باتوجه‌به تأکیدات اقتصادی مقام معظم رهبری با محوریت اقتصاد مقاومتی در سال‌های اخیر و نظر به اهمیتی که حمایت از مالکیت صنعتی در اقتصاد کشورها دارد و از بررسی انواع این حقوق و نقشی که در تحقق اقتصاد مقاومتی دارد، نتایج ذیل حاصل شد:

- ۱- در اختراع، اکتفاء به حداقل مدت حمایت پیش‌بینی‌شده در کنوانسیون‌های بین‌المللی و حداکثر استفاده از محدودیت‌ها و استثنائات پیش‌بینی‌شده در حقوق مالکیت صنعتی می‌تواند در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی باشد. ضمن اینکه پیش‌بینی استثنائات موسّع تاحدی که با قوانین بین‌المللی منطبق باشند، در راستای منافع کشور خواهد بود؛
- ۲- نقش حمایت از مالکیت صنعتی در تحقق اقتصاد مقاومتی، باتوجه‌به گستردگی اشخاص مبدع اختراع کوچک (نمونه اشیاء مفید) در کشور ما و نظر به ساده، سریع و ارزان بودن شرایط حمایت از آن نسبت به اختراع، غیرقابل‌انکار است؛ چراکه تمامی نقاط کشورمان دارای افراد مستعدی است که می‌توانند اختراع کوچک داشته باشند و پیش‌بینی حمایت از این موضوع باتوجه‌به زمینه و استعداد پیشرفت بومی می‌تواند توسعه پایدار کشور را فراهم کند؛

۶۳. سلیمانی، «نظام حقوق بین‌المللی مالکیت فکری و حمایت از صنایع دستی»، ۲۵۵.

۶۴. نک: بند ۳ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی.

۳- تثبیت جایگاه نشانه‌های جغرافیایی و علامت تجاری نقش مؤثری در افزایش اعتماد ملی به تولیدات داخلی، ایجاد اشتغال و توسعه پایدار کشور و حرکت درجهت سیاست‌های اقتصاد مقاومتی دارد؛

۴- در قانون فعلی کشور ما طرح‌هایی که صرفاً عملکرد فنی بهتری از کالا ارائه می‌دهند و در شکل ساختار و تزئینات روی کالا ابتکاری ندارند، قابل حمایت نیستند، ضمن اینکه در قالب سایر مصادیق حقوق مالکیت صنعتی نیز حمایت نشده‌اند. این موضوع مانع تحقق اقتصاد مقاومتی می‌باشد چراکه این موارد جنبه کاربردی بیشتری دارند. پیشنهاد می‌شود:

۱- لازم است قانونگذار کشور ما نسبت به حمایت از نمونه اشیاء مفید البته با مؤلفه‌هایی ساده‌تر از حق اختراع اقدام نماید. در مرحله بعدی کمک به تولید انبوه و تجاری‌سازی این اختراعات کوچک و پاره‌ای اقدامات حمایتی از جمله معافیت‌های مالیاتی برای اشخاص حقیقی یا حقوقی که اقدام به تجاری‌سازی این اختراعات می‌نمایند یا اعطای وام‌های با بازپرداخت طولانی می‌تواند در توسعه کشور و تحقق اقتصاد مقاومتی مؤثر باشد؛

۲- میزان اختراعات و سایر مصادیق مالکیت صنعتی ثبت شده که به مرحله تجاری‌سازی رسیده است به‌عنوان یکی از معیارهای رتبه‌بندی دانشگاه‌ها در قوانین پیش‌بینی شود؛

۳- باتوجه به اینکه حمایت مناسب از شرکت‌های دانش‌بنیان یکی از محورهای تحقق شاخص‌های اقتصاد مقاومتی تلقی می‌شود لذا ضمن اصلاح ایرادات قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات مصوب ۱۳۸۹، نظارت و هدایت مناسب شرکت‌های مذکور به‌سوی فعالیت در زمینه‌های موردنیاز کشور (از جمله نفت و پتروشیمی) می‌تواند نقش مؤثری در تحقق اقتصاد مقاومتی داشته باشد؛

۴- باتوجه به کامل و جامع بودن موافقت‌نامه تریپس، در صورت فراهم شدن سایر شرایط عضویت در سازمان جهانی تجارت و رفع عملی تحریم‌ها، پیوستن ایران با پذیرش حداقل تعهدهای مندرج در آن به‌خصوص در مورد نشانه‌های جغرافیایی، می‌تواند در راستای حفظ منافع و حقوق کشورمان در سطح بین‌المللی باشد. یک تیم متعهد و متشکل از تخصص‌های مختلف می‌تواند تبعات منفی ناشی از پیوستن به این موافقت‌نامه را بررسی و با پیش‌بینی‌های لازم، این تبعات را به حداقل برساند و از فرصت‌های آن حداکثر استفاده را بنماید. البته در شرایط فعلی که تحریم‌های سنگینی بر کشور تحمیل شده است، پذیرفتن موافقت‌نامه مذکور پیشنهاد نمی‌شود.

فهرست منابع

- امامی، اسدالله. حقوق مالکیت صنعتی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (سید علی خامنه‌ای). «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی از طرف مقام معظم رهبری». بازدید شده در ۱۳۹۵/۰۷/۲۳. <http://www.leader.ir/fa/content/11480>
- پیرمرادی، محمدجواد. «راهبرد نظام تربیتی اسلام برای همگانی‌سازی تولید علم چیست؟». پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی ۱۴ (۱۳۹۱): ۵۴-۲۳.
- توحیدی احمدرضا، مریم فروتن. «استراتژی اثر تقویتی نظام حقوق مالکیت فکری بر اقتصاد مقاومتی». مقاله ارائه‌شده در اولین کنفرانس بین‌المللی حقوق و توسعه پایدار جامعه مدنی در مرکز همایش‌های بین‌المللی صداوسیما، تهران، ۱۳۹۴/۰۲/۲۱.
- حبیب‌سعدی، حمیدرضا شاه‌بابای. «حمایت از نمونه اشیاء مفید به‌منظور تکمیل نظام حق اختراع». مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی ۷ (۱۳۹۱): ۷۴-۵۱.
- حبیب‌سعدی، حمیدرضا. جزوه درس حقوق مالکیت صنعتی. مقطع کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۱-۱۳۹۲.
- حبیب‌سعدی، حمیدرضا، زهرا شاکری. «ابعاد حقوقی نمونه اشیاء مفید؛ با تأکید بر مطالعه تطبیقی». فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی ۱ (۱۳۹۰): ۲۰۱-۱۸۵.
- حکمت‌نیا، محمود، عباس عیادتی و ایقان و مهدی معلی. «تحولات بین‌المللی در حوزه حمایت حقوقی از نشانه‌های جغرافیایی با تأکید بر فرش‌های ایرانی». مجله حقوق اسلامی ۲۷ (۱۳۸۹): ۸۲-۵۷.
- حیدری خالص، ابوالحسن، «الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت. سود یا ضرر؟». مجله مطالعات آینده‌پژوهی و سیاستگذاری ۲ (۱۳۹۵): ۹۷-۹۱.
- زاهدی، مهدی و عمید محمدی. «نقش مالکیت فکری در حمایت از صنعت گردشگری». فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی ۱۳ (۱۳۹۴): ۱۱۸-۸۷.
- ستوده‌فر، علی، پروفیسور هوانگ و ییپینگ. «مطالعه مزیت نسبی ایران در تولید زعفران». مطالعات اقتصاد، مدیریت مالی و حسابداری ۲ (۱۳۹۵): ۱۸۴-۱۷۳.
- سلیمانی، حسن. «نظام حقوق بین‌المللی مالکیت فکری و حمایت از صنایع دستی». مجله پژوهش حقوق عمومی ۲۶ (۱۳۸۸): ۲۶۰-۲۴۳.
- سیف، اله‌مراد. «مقدمه‌ای بر نقشه راه پیاده‌سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج (۱۳۹۲): ۹۳.
- سیفیلو، سجاد. «مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی». مجله معرفت اقتصاد اسلامی ۱۰ (۱۳۹۳): ۱۷۳-۱۵۱.
- شاکری، زهرا، حکیمه محمدی. «جستاری حقوقی در قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری و اختراعات». مقاله ارائه‌شده در همایش حقوق و اقتصاد مقاومتی،

سازمان بسیج حقوق دانان، تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تالار شیخ انصاری، ۱۳۹۳/۱۰/۲۷.

شیخی، مریم. *راهنمای قانونگذاری در حقوق مالکیت صنعتی*. تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۲. صادقی، محسن. *حمایت از ابداعات دارویی و الحاق به سازمان جهانی تجارت*. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۷.

عباس‌زاده، سید ابوالفضل، مرتضی عطایی‌نژاد و محمدجواد اسماعیل‌زاده. «نقش مالکیت فکری در اقتصاد مقاومتی و ارائه راهکار عملیاتی». مقاله ارائه‌شده در اولین کنفرانس ملی مدیریت، نوآوری و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی، مشهد: انجمن مدیریت ایران واحد خراسان، ۱۳۹۴/۰۷/۱۶. عزیزی مرادپور، حمید. «تأملی بر محدودیت‌های حقوق دارندگان حق اختراع». *مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی* ۱ (۱۳۹۱): ۱۳۰-۱۰۶.

قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶.

قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات مصوب ۱۳۸۹.

قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی مصوب ۱۳۸۴.

معین، محمد. *فرهنگ فارسی*. جلد اول. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۰.

معین، محمد. *فرهنگ فارسی*. جلد دوم. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۰.

میرحسینی، سید حسن. *حقوق اختراعات*. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۷.

میرحسینی، سید حسن. *حقوق علائم تجاری*. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰.

میرحسینی، سید حسن. *حقوق نشانه‌های جغرافیایی*. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵.